

نگرشی به آینده خاورمیانه: روابط ترکیه و اسرائیل

هرچند ترکیه نخستین کشور اسلامی بود که اسرائیل را در ۱۹۴۸ به رسمیت شناخت، اما روابط آنکارا و تل آویو به چنان سطحی از همکاری های سیاسی، نظامی و بازرگانی نرسیده که بتوان آن را خوب و یا حتی عادی نامید. در گذشته، فشار افکار عمومی داخلی (اسلام گرایان) و بحرانهای اقتصادی و شرایط منطقه ای مانع ظهور ترکیه به عنوان متحد اسرائیل برضد اعراب می شد؛ حتی ترکیه، بریژه از هنگام تجاوز ۱۹۶۷ اسرائیل، در موارد بسیاری به سود اعراب و علیه اسرائیل موضع گرفته است. از بارزترین این موضعگیری ها، صرفنظر از مخالفت با الحاق سرزمینهای اشغالی و قدس شرقی به اسرائیل، حمایت از قطعنامه سازمان ملل متحد (۱۹۷۴) در مورد قرارداد صهیونیسم در جزو جنبشهای نژاد پرست، و بعدها دادن رأی ممتنع، به معنای مخالف، به اقدام سازمان ملل در لغو این قطعنامه در ۱۹۹۲ بود. همچنین ترکیه کشور فلسطین را به محض اعلان موجودیت آن در ۱۹۸۸ به رسمیت شناخت، و در اواخر ۱۹۹۱، روابط دیپلماتیک خود را با فلسطین و اسرائیل، به طور همزمان، به سطح سفارت ارتقا داد.

دو جناح در سیاست خارجی

پس از کودتای ۱۲ سپتامبر در محافل سیاسی و دیپلماتیک ترکیه، در زمینه سیاست دولت در برابر اعراب و اسرائیل، دو جناح پدید آمد: یکی موافق گسترش همکاری با

اسرائیل بود؛ و دیگری طرفدار قطع روابط و یا دست کم کاهش آن . کامران گورین ، دبیرکل وزارت امور خارجه ، و شکری ایلک داغ ، سفیر ترکیه در واشنگتن ، و جوشکن کراجا ، نماینده ترکیه در سازمان ملل متحد - که اکنون او از «بازهای» حزب راه مستقیم است و به شدت از کاربرد شیوه نظامی برای حل مسئله کردها طرفداری می کند - جزء جناح گسترش روابط بودند حال آنکه ایلتر ترکمن ، وزیر امور خارجه ، طرفدار قطع کامل روابط با اسرائیل و گسترش روابط با اعراب بود . به عقیده جناح وزیر امور خارجه ، گسترش روابط با اعراب باعث می شود که ترکیه نفت مورد نیاز خود را به بهای ارزان تأمین کند و صادرات خویش را به کشورهای عرب افزایش دهد و سرانجام ، از حمایت اعراب در مورد مسئله قبرس برخوردار شود . ترکمن عقیده داشت که نفوذ یهودیان در آمریکا مبالغه آمیز است . به علاوه ، اسرائیل به سناریوی تأسیس کشور مستقل کردستان در خاورمیانه - چنانکه واشنگتن برای آن برنامه ریزی می کند - با خشنودی می نگرد .

از سوی دیگر ، جناح طرفدار گسترش روابط با اسرائیل ، با توسعه روابط دوستانه با دولتهای عرب مخالفت نمی کرد ، اما عقیده داشت که اعراب قصد ندارند دوست ترکیه شوند ، زیرا سوریه ادعای ارضی - اسکندرون - دارد ؛ عراق جاه طلبی های تجاوزکارانه اش را توسعه می دهد ؛ عربستان سعودی از حکومت غیرمذهبی در ترکیه خشنود نیست ؛ و مصر از دیرباز ترکیه را رقیب خود می پندارد . اعراب ، روی هم رفته ، هنوز از سلطه حکومت عثمانی احساس کینه و نفرت می کنند . این عوامل ، امنیت ترکیه را تهدید کرده ، خود گسترش روابط حسنه با اسرائیل را ایجاب می کند . گسترش این روابط ، از نظر ژئوپلیتیک و نیز از جهت بهبود روابط با آمریکا ، به منظور مقابله با «ارمنی ها» ، ضروری است .

مواضع متناقض و متعارض ، پس از ۱۲ سپتامبر ۱۹۸۰ ، را می توان به شرح زیر برشمرد :

ایلتر ترکمن ، وزیر امور خارجه ، نظر خود را با کنعان اورن - فرمانده کل نیروهای مسلح - و شورای امنیت ملی - شامل فرماندهان نیروهای چهارگانه - در میان گذاشت و در نخستین جلسه این شورا موضوع قطع کامل روابط با اسرائیل را مطرح ساخت . این درخواست به اتفاق آرای ۵ عضو شورا رد شد . با این حال ، ترکمن بعدها اورن را تحت فشار قرار داد و توانست تصمیم کاهش نمایندگی دیپلماتیک اسرائیل به سطح دبیر دوم را به تصویب رساند . البته ، حیدر سالتیک ، دبیرکل شورای امنیت ملی ، با این تصمیم مخالفت کرد . گورین ، دبیرکل وزارت امور خارجه ، نیز ، در اعتراض به این تصمیم ، از مقام خود استعفا کرد . بدین

ترتیب، می توان گفت که به رغم سفر مخفیانه آریئل شارون به استانبول (۱۹۸۶)، دهه هشتاد - تا اواخر آن دهه - روابط ترکیه با اسرائیل رو به رکود گرایید.

با پایان جنگ سرد و فروپاشی اتحاد شوروی، تأیید ضمنی موجودیت اسرائیل از سوی یاسر عرفات (۱۹۸۸) و نیز آغاز جنگ دوم خلیج فارس و سپس آغاز گفتگوهای صلح میان اعراب و اسرائیل در مادرید (پاییز ۱۹۹۱)، شرایط برای برطرف ساختن رکود در روابط آنکارا با تل آویو مناسب به نظر رسید. در کل، ترکیه از سیاستی متوازن در قبال اعراب و اسرائیل پیروی کرد و سعی داشت به عنوان حلقه مند گسترش روابط با اسرائیل مطرح نشود. در واقع، باید گفت که این روابط با روندی موازی (نزدیکی اعراب و اسرائیل) بهبود می یابد.

حزب کارگران کرد ترکیه و مسئله آب

آنچه برخی محافظان ترك را به تقویت روابط با اسرائیل برمی انگیزد، همواره از پاره ای منافع استراتژیک مشترك نشأت نمی گیرد، بلکه گاه ناشی از تلاش جهت یافتن راه حلی برای حل بعضی مسائل حاد و پیچیده و تهدید کننده سرنوشت ترکیه می باشد - که در صدر آن مسئله کردها و به طور مشخص فعالیت مسلحانه حزب کارگران کرد ترکیه (پ.ك.ك) است.

بنا بود حکمت چتین، وزیر امور خارجه ترکیه، در سفری به اسرائیل - که قرار بود اواخر ژوئیه انجام شود و به علت همزمانی آن با تجاوز اسرائیل به جنوب لبنان لغو شد - به تفصیل در مورد امکان کمک اسرائیل به ترکیه برای مبارزه با پ.ك.ك گفتگو کند. همچنین به گفته یک مسئول وزارت امور خارجه اسرائیل؛ انتظار می رفت که اسحاق رابین و شیمون پرز اطلاعاتی درباره حزب کارگران کرد ترکیه در اختیار چتین قرار دهند.^۲

از ۸ تا ۱۱ اوت ۱۹۹۳، فرمانده نیروی هوایی اسرائیل به طور مخفیانه به آنکارا سفر کرد که موضوع این سفر یک روز پیش از پایان آن فاش شد. او در این سفر با وزیر دفاع و رئیس ستاد ارتش و فرمانده نیروی هوایی ترکیه دیدار کرد.^۳ برخی منابع دیپلماتیک خاطرنشان ساختند که این سفر با امکان برقراری همکاری مشترك برضد حزب کارگران ترکیه ارتباط داشته و فرمانده نیروی هوایی اسرائیل اطلاعاتی در خصوص پایگاههای این حزب در بقاع لبنان در اختیار مقامات ترکیه قرار داده است.^۴ این فعالیتها، همزمان با شایعات مطبوعات ترکیه در مورد آماده سازی طرح ترور رهبر حزب کارگران کرد ترکیه در عملیاتی شبیه عملیات پیشین اسرائیل برضد برخی

رهبان فلسطینی در لبنان و تونس ، انجام شد .

پروفسور دگوارگیل ، استاد علوم سیاسی و از طرفداران سرسخت اسرائیل ، اهمیت همکاری ترکیه و اسرائیل را از جنبه های سیاسی مطرح می کند . او می گوید که اسرائیل متحد طبیعی ترکیه است ، زیرا دشمنان ترکیه در همان حال دشمنان اسرائیل هستند . وی از صلح اعراب و اسرائیل ، به علت بازتاب منفی آن بر موقعیت ترکیه بیم دارد ؛ زیرا در این صورت ، ترکیه ، به جای اسرائیل ، دشمن شماره یک اعراب خواهد بود . ارگیل دلیل این امر را مشکل آب با سوریه و عراق می داند ؛ به عقیده او ترکیه به دلیل در اختیار داشتن منابع آب است که زمام امور را در دست دارد.^۵

منافع بازرگانی

بیشتر اعضای جناح طرفدار همکاری با اسرائیل ، بر اهمیت این روابط از نظر منافع اقتصادی ترکیه تأکید می کنند . دکتر حسن قونیه ای ، کارشناس روابط بین الملل ، خراستار استفاده ترکیه از موقعیت برتر یهودیان در بازرگانی جهانی است . او می گوید : «کمربند امنیت خارجی که بن گوریون آن را بیان کرد ، بدین معناست که اعراب ممکن است دشمن باشند ، اما مسلمانان غیر عرب ، که در پیشاپیش آنان ترکها قرار دارند ، نباید تبدیل به دشمن شوند . ترکیه ، به عنوان یک کشور غربی ، دموکرات و غیرمذهبی ، از یکسو گذرگاه مهمی برای اسرائیل و سرمایه داران یهودی برای سرمایه گذاری در آسیای مرکزی و ... است ؛ و از سوی دیگر ، خود عرصه ای مطمئن برای سرمایه گذاری می باشد . در صورت همکاری ترکیه با اسرائیل ، آنکارا اعتماد بازارهای بین المللی پول را به دست خواهد آورد.»^۶

او عقیده دارد که منطقه خاورمیانه در آستانه توسعه اقتصادی است . اقتصاد اسرائیل ، با ۳٫۵ میلیون نفر جمعیت ، اهمیت ندارد ، اما ترکیه ، به لطف دوستی با اسرائیل ، می تواند وارد مؤسسات مالی و محافل جهانی بازاریابی شود . گروه فشار (لایه) یهودی در آمریکا می تواند سود سرشاری را برای ترکیه تأمین کند . این گروه همچنین می تواند نقشی در نشان دادن چهره ترکیه در برابر افکار عمومی آمریکا داشته باشد . از این گذشته ، اسرائیل نیز نمی خواهد جمهوری ها آسیای مرکزی را به دومین دشمن خود تبدیل کند ؛ ترکیه تنها کشوری است که می تواند بین اسرائیل و این جمهوری های میانجی شود.^۷

این دیدگاه ، با موضع اوری گات ، معاون کاردار اسرائیل در استانبول ،

همسویی دارد. گات اعلام کرد که دولت اسرائیل در صدد است با ترکیه در مورد سرمایه گذاری در آسیای مرکزی شریک شود، زیرا اسرائیلی ها از طریق بازرگانان ترك آسان تر به جمهوری های این منطقه راه خواهند یافت.^۸

یاسیم اریز، رئیس کمیسیون کار ترکیه و اسرائیل، می گوید که تل آویو می تواند با فروش تولیدات ساخت ترکیه، در برطرف ساختن مشکلات مالی ترکیه مشارکت کند زیرا اسرائیل عضو موافقت نامه تجارت آزاد با آمریکا و اروپاست و می تواند این تولیدات را بدون پرداخت عوارض گمرگی بفروشد. اسرائیل همین کار را با هندوستان کرد و به عنوان واسطه، تولیدات ساخت این کشور را در بازار کشورهای عضو موافقت نامه تجارت آزاد به فروش رساند. هندوستان نیز چند کارخانه را بدین منظور در اسرائیل تأسیس کرد.^۹

کمیسیون کار ترکیه و اسرائیل

یکی از دلایل اصلی کاهش سطح روابط بازرگانی ترکیه و اسرائیل، از زمان شناسایی اسرائیل از سوی ترکیه (۱۹۴۸)، زیانی بود که متوجه شرکتهای ترکیه طرف قرارداد با اسرائیل در صورت درج نام آنها در فهرست سیاه دفتر تحریم عرب می شد. اما، چنانکه گفتیم، تحولات سیاسی جهان و منطقه و عقب نشینی سیاسی و مالی اعراب - بویژه پس از جنگ دوم خلیج فارس - و آغاز گفتگوهای صلح اعراب و اسرائیل این معادلات را دگرگون ساخت. در صدر نشانه های این دگرگونی، نخستین سفر حیم هرتروگ، رئیس جمهور اسرائیل، به ترکیه و گفتگوهای مقامات بلندپایه دو کشور در ژوئیه ۱۹۹۲ است. پس از سفر حیم هرتروگ به ترکیه، عبدالقادر ایش، وزیر جهانگردی ترکیه، به اسرائیل رفت و چندی بعد، عوزی بارام، وزیر جهانگردی اسرائیل، از ترکیه دیدار کرد.

این تماسها، همزمان با نخستین حضور علنی و گسترده یهودیان ترکیه تحت لوای «مرکز سال ۵۰۰» انجام شد. یهودیان ترکیه مرکز مذکور را در ۱۹۹۲ و به مناسبت پانصدمین سالگرد ورود یهودیان فراری از اسپانیا به خاک امپراتوری عثمانی تأسیس کردند. این مرکز، که محور ارتباط ترکیه با یهودیان جهان و اسرائیل شمرده می شود، به منظور گسترش روابط آنکارا و تل آویو، تلاشهای گسترده ای را در بین گروههای فشار یهودیان در آمریکا انجام داد. لازم به ذکر است که رئیس آن مرکز - که نام او جاک کمخی است و بازرگان معروف یهودی می باشد - در اواخر ژانویه ۱۹۹۳ از یک ترور نافرجام در استانبول جان سالم به در برد.

به تازگی، با تأسیس کمیسیون کار ترکیه و اسرائیل و امضای قرارداد آن به وسیله

یالیم اریز ، رئیس اتاق بازرگانی و بورس ترکیه (توب) * ، و عوزی نیتانیل ، رئیس اتاق صادرات اسرائیل ، روابط ترکیه و اسرائیل شاهد نقطه عطفی بود . این قرارداد ، پس از سفر اریز به همراه چند بازرگان ترك به اسرائیل ، و سپس دیدار چند بازرگان اسرائیلی از ترکیه به اجرا در آمد .

یالیم اریز امید زیادی دارد که کمیسیون مشترك کار باعث گسترش همکاری دو کشور شود . او حتی معتقد است که این کمیسیون امکان تحقق صلح در خاورمیانه را افزایش خواهد داد .

در واقع ، زمینه های همکاری اقتصادی بین ترکیه و اسرائیل در سالهای اخیر در ۳ بخش متمرکز شده است :

- ۱ . مبادلات بازرگانی ؛
- ۲ . جهانگردی ؛
- ۳ . کشاورزی .

بازرگانی و پیمانکاری

در اسرائیل ، بویژه پس از مهاجرت یهودیان شوروی ، برخی شرکتهای پیمانکاری ترك در امور ساختمان سازی برای شهرک نشینان فعالیت دارند . ایگال لوی ، کاردار اسرائیل در آنکارا ، در ۱۹۹۱ ، اهمیت وجود سرمایه گذاری های کوچک ترك در اسرائیل ، از جمله اغذیه فروشی و کلوپ های شبانه ترك را ناچیز نمی شمارد . او می گوید : « این یک جنبه کار است . بخشی از اقتصاد است . »^{۱۰} در اسرائیل ، ۸۰ هزار یهودی ترك تبار زندگی می کنند . این افراد ، هیچگاه روابط خود را با ترکیه قطع نکرده ، بلکه آنان پلی برای تحکیم همکاری اقتصادی بین دو کشور بوده اند . آنان ، به منظور دستیابی به این هدف ، با یهودیان ترکیه همکاری نزدیکی دارند . شایان ذکر است که یهودیان ترکیه از طریق تملک برخی شرکتهای بزرگ ، مانند «پروفیلو» - در مالکیت جاک کمیخی - «ارکو» - در مالکیت اسحاق آلاتن و عزیز قارح - «آژانس مان» - در مالکیت ایللی اگمن - «نخ رسی آکو» - در مالکیت بن کوهن - «هینکل» - در مالکیت البرت پلین - «فرما شارپ» - در مالکیت جاک امبر - و ... ، نقشی اساسی و تأثیری مهم در اقتصاد ترکیه دارند . به عنوان مثال ، مناقصه هایی بین المللی در اسرائیل انجام گرفت که در آن برخی شرکتهای ترك مشارکت کردند و در چند مورد برنده شدند . نام این شرکتها هنوز نامعلوم است ؛ زیرا مسئولان آنها ، از

بیم تأثیر این امر بر پیمانکاری ها و طرحهایی که در دیگر کشورهای خاورمیانه برعهده دارند ، خواهان عدم افسای نام خود شده اند . به علاوه ، برخی منابع آگاه ، تعداد کارگران ترك در اسرائیل را ۳ هزار نفر تخمین می زنند.^{۱۱} به طور متقابل ، تعداد شرکتهای اسرائیلی شاغل در ترکیه افزایش یافت و تعداد آنها در اوایل ۱۹۹۱ به قریب ۱۱ شرکت رسید.^{۱۲} همچنین برای نخستین بار ، یک شرکت اسرائیلی در مناقصه ای مربوط به صنایع نظامی در ترکیه برنده شد. در واقع ، از پاییز ۱۹۹۲ ، این مناقصه ۳ بار ، به بهانه 'برخی نواقص حقوقی ، لغو شد . در مناقصه چهارم ، که به تازگی انجام شد^{۱۳} ، شرکت اسرائیلی «انترگلوبل» به طور غیرمنتظره پیشنهاد یک میلیون دلار را مطرح ساخت که ۶۰۰ هزار دلار از حداقل رقم پیشنهادی دیگر شرکتهای کمتر بود . در ضمن ، این شرکت اسرائیلی در مناقصه سوم مشارکت کرد ، ولی در آن شکست خورد و رتبه دوم را پس از شرکت «اترومر» به دست آورد .

گرچه ارزش مبادلات بازرگانی ، به موجب ارقام رسمی ، همچنان محدود ماند و در ۱۹۹۲ ، فراتر از ۴۰ میلیون دلار نرفت ، اما ارقام چهار ماهه اول سال ۱۹۹۳ افزایش میزان مبادلات بازرگانی را نشان می دهد ؛ زیرا به حدود ۳۷ میلیون دلار ، تقریباً برابر با میزان تمام سال ۱۹۹۲ ، رسید.^{۱۴}

در خصوص صنایع نیز زمینه های همکاری که هر از چندگاه اطلاعاتی درباره آن منتشر می گردد ، تنها به موارد نظامی محدود می شود . طبق اطلاعات منتشر شده ، ارتش ترکیه با چند شرکت اسرائیلی متخصص الکترونیک برای تجهیز ارتش به سیستمهای پیشرفته هشداردهنده و ارتباطات ، قرارداد بسته است . همچنین اطلاعاتی در دست است که فرمانده نیروی هوایی اسرائیل در دیدار خود از ترکیه ، در اوت سال گذشته ، با مسئولان ترك در زمینه همکاری صنایع نظامی ، بویژه صنایع هوایی ، گفتگو کرده است .

جهانگردی

بخش جهانگردی ، بارزترین زمینه همکاری بین ترکیه و اسرائیل شمرده می شود . در این بخش ، اقدام مهمی انجام شده که همانا امضای توافق نامه همکاری توریستی میان آنکارا و تل آویو ، هنگام سفر وزیر جهانگردی اسرائیل به ترکیه (ژوئیه ۱۹۹۲) ، است .

یهودیان ترك که در اسرائیل زندگی می کنند ، نقش مهمی در معرفی ترکیه در

افکار عمومی اسرائیل ایفا می کنند؛ حتی در اسرائیل که تلویزیون گنجایش ۱۵ کانال را دارد، ۳ کانال برای شبکه های تلویزیونی ترکیه اختصاص یافته است. وزیر جهانگردی ترکیه عقیده دارد که جهانگردی یکی از راههای رسیدن به صلحی سازنده است. به گفته برخی منابع آگاه، هدف وزیر جهانگردی اسرائیل از سفر به ترکیه، تشویق جهانگردان اسرائیلی برای رفتن به ترکیه و نیز فعال کردن «جهانگردی اسلامی»، یعنی سفر جهانگردان کشورهای اسلامی، به اسرائیل بوده است. برخی منابع می گویند که هرچند سالانه ۱۶۰ تا ۲۰۰ هزار جهانگرد اسرائیلی از ترکیه دیدار می کنند، اما سالانه بیش از ۵ یا ۶ هزار جهانگرد ترك به اسرائیل سفر نمی کنند^{۱۵} که این ارقام تفاوت چشمگیر بین جهانگردان دو کشور را نشان می دهد.

جهانگردان اسرائیلی پول زیادی خرج می کنند که تنها در ۱۹۹۰، حدود ۲۵۰ میلیون دلار برآورد شده است. به موجب برخی بررسی های انجام شده در ترکیه، جهانگردان اسرائیلی، از نظر میزان هزینه سفر در رتبه سوم جهانگردان کشورهای خارجی قرار دارند. اوری گوردن، سفیر اسرائیل در آنکارا، می گوید: «درست است که آنان با کیف پول خالی برمی گردند، ولی چمدانهایشان پر از خرید است»^{۱۶}.

رسانه های تبلیغاتی اسرائیل، به منظور تشویق جهانگردان ترك، بر جنبه های مشترك دو کشور، بویژه دموکراسی، تأکید می کنند. اوری گوردن می گوید: «در دو کشور نظام دموکراتیک وجود دارد. اگر جنبه اشتراك دو کشور فقط همین نکته باشد، این، برای پایه گذاری همکاری گسترده کافی است». اوری گات، معاون کاردار اسرائیل در استانبول، خاطر نشان می سازد که تركها باید بدانند که همه تاریخ اسرائیل با عثمانی ها و تركها پیوند خورده است^{۱۷}.

* کشاورزی و منطقه گاب *

به نظر می رسد که از مهمترین زمینه های همکاری بین ترکیه و اسرائیل، بخش کشاورزی خواهد بود، بویژه در منطقه مشمول «طرح توسعه جنوب شرقی آناتولی» (گاب). برخی در ترکیه شیفته برنامه کشاورزی اسرائیل هستند. این برنامه مبتنی بر زمین کمتر، آب کمتر و تولید بیشتر است. سال گذشته، رئیس کمیسیون کار ترکیه و

اسرائیل پس از بازگشت از اسرائیل ، گزارشی در مورد روشهای پیشرفته کشاورزی در اسرائیل به عمر بارودچو ، وزیر مشاور و مسئول امور گاپ ، ارائه داد . عمر بارودچو نیز توجه زیادی نشان داد و بر مبنای آن گزارش دستوراتی برای مدیر طرح گاپ صادر کرد . قرار بود که وزیر مشاور و مدیر طرح گاپ به اسرائیل سفر کنند ، اما درگذشت تورگوت اوزال و تحولات سیاسی بعدی مانع انجام این دیدار شد .

اریز پیشنهاد می کند که روشهای پیشرفته کشاورزی اسرائیل در منطقه گاپ ، در جنوب شرقی آناتولی ، اجرا شود و این امر با مشارکت برخی از شرکتهای کشاورزی اسرائیلی که معروفیت جهانی دارند - مانند کارگیل ، کتپیتال ، برادران فیلیپ ، مارک ریچ - صورت گیرد .

از نخستین نشانه های این همکاری ، که گاپ جایگاه ویژه ای در آن دارد ، سفر ۲۰ بازرگان اسرائیلی به استان غازی انتاب بود که در حوزة طرح گاپ قرار دارد . مسعود اوزچل ، دبیر اتاق بازرگانی غازی انتاب و مبتکر این دعوت ، می گوید که در مذاکره با اسرائیلی ها ، پیشنهادهایی در مورد سرمایه گذاری های مشترک و همکاری در برخی زمینه ها ، مانند اصلاح بذر و آبیاری و نقشه برداری کامپیوتری و خدمات مهندسی و ... مطرح شده است . او افزود که اسرائیلی ها از هر پیشنهاد مربوط به گاپ استقبال می کردند . آنان پیشنهاد کردند که سرمایه گذاری های در زمینه صنایع کشاورزی انجام دهند ، و خواهان اعطای کمک در زمینه خدمات زیربنایی ، مانند محیط زیست و کانال کشی ، شدند .

در این سفر ، هیئت اسرائیلی اوضاع اقتصادی غازی انتاب را بررسی کرد . دبیر اتاق بازرگانی غازی انتاب نیز پیش بینی می کند که بزودی ، سرمایه گذاری اسرائیلی ها آغاز شود.^{۱۸} البته ، همکاری کشاورزی دو کشور تنها به طرح گاپ محدود نمی شود ، بلکه اسرائیل ، به گفته کاردار آن کشور در استانبول ، پیشنهاد همکاری در همه طرحهای ترکیه را عرضه کرده است.^{۱۹}

اسرائیل با سرمایه و علوم پیشرفته خود می تواند سرمایه گذاری های کلانی در ترکیه انجام دهد . با وجود این ، میزان همکاری ترکیه و اسرائیل ، برخلاف آنچه که رسانه های گروهی مطرح می کنند ، چشمگیر نیست . البته به رسمیت شناختن اسرائیل از سوی سازمان آزادیبخش فلسطین و نیز احتمال اقدام مشابه از سوی چند کشور دیگر عرب ، موانع مهمی را از سر راه گسترش همکاری بین ترکیه و اسرائیل ، بریزه در زمینه اقتصادی ، برمی دارد . این تحول ، به خودی خود چالشهایی جدی در برابر

بازرگانان و سیاستمداران عرب قرار می دهد تا سرمایه گذاری های مشترکی را در زمینه های کشاورزی ، صنعت و بازرگانی آغاز کنند ؛ زیرا دامنه تنش بین اعراب و اسرائیل در مرحله صلح کمتر از مرحله جنگ نیست .

تراز بازرگانی ترکیه و اسرائیل*
(به هزار دلار) (۱۹۹۲-۱۹۹۳)

۱۹۹۳		۱۹۹۲	
صادرات ترکیه به اسرائیل	واردات ترکیه از اسرائیل	صادرات ترکیه به اسرائیل	واردات ترکیه به اسرائیل
۲۲,۱۶۲	۱۵,۱۵۹	۲۱,۶۶۴	۲۰,۷۸۸

* مجله اکونومیک ترند، چاپ ترکیه، ۱۸ - ۲۵ ژوئیه ۱۹۹۳.

پاورقیها:

۱. روزنامه صباح، چاپ ترکیه، ۲۷ ژوئیه ۱۹۹۳.
۲. همان، ۲۸ ژوئیه ۱۹۹۳.
۳. روزنامه حریت، چاپ ترکیه، ۱۱ اوت ۱۹۹۳، ص ۳۱.
۴. روزنامه ملیت، چاپ ترکیه، ۱۱ اوت ۱۹۹۳، ص ۲۴.
۵. روزنامه جمهوریت، چاپ ترکیه، ۱۷ نوریه ۱۹۹۳.
۶. مجله اکونومیک ترند، چاپ ترکیه، ۱۱-۱۸ ژوئیه ۱۹۹۳.
۷. روزنامه نکته، چاپ ترکیه، ۲۲ مارس ۱۹۹۲.
۸. مجله اکونومیک ترند، ۱۱-۱۸ ژوئیه ۱۹۹۳.
۹. همان.
۱۰. همان، ۱۴-۲۱ آوریل ۱۹۹۱.
۱۱. روزنامه جمهوریت، ۲۷ آوریل ۱۹۹۳.
۱۲. همان.
۱۳. روزنامه صباح، ۱۹ سپتامبر ۱۹۹۳، ص ۷.
۱۴. مجله اکونومیک ترند، ۱۸-۲۵ ژوئیه ۱۹۹۳، ص ۲۵.
۱۵. همان.
۱۶. روزنامه نکته، ۲۲ مارس ۱۹۹۲.
۱۷. مجله اکونومیک ترند، ۱۸-۲۵ ژوئیه ۱۹۹۳.
۱۸. همان.
۱۹. همان.